OLIP
Organizacija za međunarodne publikacije

SOCIJALNA, PRAVNA, EKONOMSKA I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA UČESNIKA U RATU NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE

Beograd, 2026

IZDAVAČ:
OLIP
Organizacija za međunarodne publikacije

ZA IZDAVAČA:
Danijel Panović

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
Doc. dr Ratomir Antonović

RECENZENTI:
Prof. dr Milan Milošević, prof. dr Božidar Forca, prof. dr Milomir Čodo, prof. dr Wolfgang Rohrbach, prof. dr Vladan Stanković, prof. dr Borivoje Baltezarević, dr Nemanja Vukčević

Lektori: Danijela Antonović, Žaklin Grgić

Tehnički urednik: Aleksandar Cekić

NAUČNI ODBOR KONFERENCIJE:
Prof. dr Milan Milošević, Republika Srbija, predsednik
Prof. dr Wolfgang Rohrbach, Austrija
Prof. dr Željko Petrić, Bosna i Hercegovina
Prof. dr Božidar Forca, Republika Srbija
Prof. dr Borivoje Baltezarević, Republika Srbija
Dr Jasmina Igrački, Republika Srbija
Doc. dr Marina Petrović, Republika Srbija
Doc. dr Boris Bursać, Republika Srbija
Doc. dr Ratomir Antonović, Republika Srbija

ORGANIZACIONI ODBOR

Danijel Panović, predsednik
Miroslav Banjac,
Ivana Ćosić,
Momčilo Minić
Marko Taušanović

Štampa:
Best Print, Kruševac

Tiraž: 200

ISBN-978-86-906800-9-2

Beograd, 2026

Jasmina Igrački
Svetoslav Mišev
RATNI ZAROBLJENICI KAO ŽRTVE ORUŽANIH SUKOBA: OBLICI VIKTIMIZACIJE I MEĐUNARODNOPRAVNA ZAŠTITA.....77
PRISONERS OF WAR AS VICTIMS OF ARMED CONFLICTS: FORMS OF VICTIMIZATION AND INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION.....101

Немања Б. Вукчевић
Викторија Н. Рјапухина
ИНСТИТУЦИОНАЛНА РЕЛЕВАНТНОСТ РАТНЕ БИОГРАФИЈЕ У КОНТЕКСТУ ПРЕКОГРАНИЧНЕ МОБИЛНОСТИ: СОЦИОЛОШКА АНАЛИЗА ПОСТКОНФЛИКТНОГ ПРОСТОРА БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....103
INSTITUTIONAL RELEVANCE OF WAR BIOGRAPHY IN THE CONTEXT OF CROSS-BORDER MOBILITY: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE POST-CONFLICT SPACE IN THE FORMER YUGOSLAVIA.....117

Borivoje V. Baltezarević
Daniele Battista
BETWEEN LEGAL RECOGNITION AND SOCIAL INCLUSION: WAR VETERANS IN THE POST-YUGOSLAV SPACE.....119

Prof. dr Eržika Antić
SOCIJALNE DETERMINANTE ZDRAVLJA RATNIH VETERANA – IZAZOVI I MOGUĆNOSTI UNAPREĐENJA KVALITETA ŽIVOTA..131

Aksana Chmyha
Milan Stanković
PROBLEMATIC ASPECTS AND DIRECTIONS FOR IMPROVING THE LEGAL REGULATION OF THE LOCAL COUNCIL OF DEPUTIES ACTIVITIES AS A COLLEGIAL BODY OF LOCAL REPRESENTATIVE AUTHORITY.....151

Aleksandra Jaramaz,
Dr. Phil. Danièle Hollick
PRIPADNOST KAO ORIJENTACIONI PROBLEM U ADOLESCENCIJI. DOKUMENTARNA REKONSTRUKCIJA KOD MLADIH TAKOZVANE TREĆE MIGRACIONE GENERACIJE.....157

Danijel Panović
Ivana Ćosić
PRAVNI OKVIRI I REGULATIVA: ZAKONSKA REŠENJA U REGIONU I OSTVARIVANJE STATUSNIH PRAVA UČESNIKA U RATU NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE.....173

Jasmina Igrački
PhD, Senior Research Associate at the Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade
e-mail: jasminaigracki@yahoo.com
ORCID 0000-0002-0533-9033

Svetoslav Mišev
Doc,Dr, Faculty of Law, University of St. Cyril and Methodius, Veliko Trnovo, Bulgaria
e-mail: svetamisev@mail.ru

RATNI ZAROBLJENICI KAO ŽRTVE ORUŽANIH SUKOBA:OBLICI VIKTIMIZACIJE I MEĐUNARODNOPRAVNA ZAŠTITA[1]

Apstrakt: Ratni zarobljenici predstavljaju posebno ranjivu kategoriju žrtava oružanih sukoba, čiji položaj karakteriše povećan rizik od različitih oblika nasilja, zlostavljanja i drugih povreda osnovnih ljudskih prava. Iako međunarodno humanitarno pravo predviđa širok sistem zaštite ratnih zarobljenika, praksa oružanih sukoba pokazuje da oni često postaju žrtve fizičkog i psihičkog nasilja, mučenja, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, protivpravnog lišavanja života, seksualnog nasilja, prinudnog rada, izgladnjivanja i drugih oblika viktimizacije. Poseban problem predstavlja i uskraćivanje osnovnih procesnih i humanitarnih garancija, kao i nehumani uslovi zatočeništva i dugotrajno nezakonito zadržavanje.

Cilj rada je da se analiziraju najznačajniji oblici viktimizacije ratnih zarobljenika i ukaže na mehanizme njihove međunarodnopravne zaštite. Posebna pažnja posvećena je odredbama Ženevskih konvencija iz 1949. godine i njihovih Dopunskih protokola, kao i pravilima međunarodnog humanitarnog prava koja uređuju postupanje prema licima lišenim slobode u toku oružanih sukoba. U radu se razmatraju i mehanizmi odgovornosti za povrede prava ratnih zarobljenika, uključujući individualnu krivičnu odgovornost za ratne zločine. Analizom relevantnih međunarodnopravnih normi i prakse nastoji se ukazati na značaj efikasne primene postojećih mehanizama zaštite i na potrebu njihovog dosljednog poštovanja radi sprečavanja sekundarne viktimizacije i nekažnjivosti počinilaca.

Ključne riječi: ratni zarobljenici, žrtve oružanih sukoba, viktimizacija, međunarodno humanitarno pravo, Ženevske konvencije, ratni zločini, međunarodnopravna zaštita.

1. Uvod

1 This paper represents the result of the author's engagement in accordance with the Working Plan and Program of the Institute of Criminological and Sociological Research for 2026 (based on the contract No. 451-03- 33/2026-03/ 200039) with Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia.

Rat predstavlja jednu od najtežih društvenih pojava sa kojima se suočava međunarodna zajednica, jer posledice oružanih sukoba prevazilaze neposredne posledice vođenja neprijateljstava i obuhvataju širok spektar povreda života, fizičkog i psihičkog integriteta, dostojanstva i drugih osnovnih prava čoveka. U takvim okolnostima posebno ranjiv položaj imaju lica koja se, usled razvoja oružanog sukoba, nađu pod vlašću protivničke strane i izgube mogućnost da samostalno zaštite sopstveni fizički i psihički integritet. Među njima posebno mesto zauzimaju ratni zarobljenici, čiji položaj karakteriše činjenica da su lišeni slobode, ali da samo zarobljavanje ne predstavlja gubitak njihovih osnovnih prava i dostojanstva. Međunarodno humanitarno pravo upravo zato uspostavlja posebna pravila čiji je cilj da ograniče posledice zatočeništva i spreče proizvoljno, nečovečno ili ponižavajuće postupanje prema ovoj kategoriji lica (International Committee of the Red Cross [ICRC], 2020).

Pitanje položaja ratnih zarobljenika istovremeno predstavlja značajno pitanje sa aspekta viktimologije. Iako se viktimološka istraživanja tradicionalno najčešće vezuju za žrtve kriminaliteta u mirnodopskim uslovima, pojam žrtve i proces viktimizacije imaju šire značenje kada se posmatraju kroz prizmu masovnog nasilja, oružanih sukoba i teških povreda ljudskih prava. Savremeni pristup pravima žrtava polazi od potrebe da se žrtvi obezbede ne samo zaštita od neposrednog nasilja već i pristup pravdi, odgovarajući tretman i mogućnost ostvarivanja prava na naknadu štete i druge oblike reparacije (Kolaković-Bojović, 2025). Poseban značaj u tom kontekstu ima sprečavanje sekundarne viktimizacije, odnosno situacije u kojoj reakcija institucija, pravnog sistema ili društvenog okruženja dodatno produbljuje posledice koje je žrtva već pretrpela Ratni zarobljenici predstavljaju specifičnu kategoriju žrtava upravo zbog toga što je njihova ranjivost neposredno povezana sa činjenicom lišavanja slobode i zavisnosti od sile koja ih drži u zatočeništvu. Za razliku od civilnog stanovništva koje se može nalaziti na teritoriji pogođenoj sukobom, ratni zarobljenik se nalazi u neposrednoj i trajnoj zavisnosti od detencione sile, koja je dužna da obezbedi njegovo humano postupanje. III Ženevska konvencija iz 1949. godine predstavlja centralni međunarodnopravni instrument u ovoj oblasti i uspostavlja detaljan sistem zaštite koji obuhvata različite aspekte položaja ratnih zarobljenika — od trenutka zarobljavanja, preko uslova smeštaja i zdravstvene zaštite, do komunikacije sa spoljnim svetom, disciplinskih i krivičnih postupaka, pa sve do oslobađanja i repatrijacije (ICRC, 2020). Osnovno načelo ovog sistema jeste zahtev da se prema ratnim zarobljenicima u svakom trenutku postupa humano i uz poštovanje njihove ličnosti i časti. U tom smislu, lišavanje slobode koje proizlazi iz zarobljavanja ne sme prerasti u sredstvo kažnjavanja, osvete ili ponižavanja. Savremeno tumačenje III Ženevske konvencije potvrđuje da ratni zarobljenici ne mogu biti kažnjeni zbog same činjenice što su učestvovali u neprijateljstvima, već se njihovo zadržavanje opravdava prvenstveno potrebom da se spreči njihovo dalje učešće u oružanom sukobu (Arman et al., 2021).

Uprkos razvijenom normativnom okviru, istorijska i savremena praksa oružanih sukoba pokazuje da između normativne zaštite i njenog praktičnog ostvarivanja postoji značajan raskorak. Ratni zarobljenici mogu biti izloženi

različitim oblicima viktimizacije, uključujući fizičko nasilje, mučenje, nečovečno ili ponižavajuće postupanje, seksualno nasilje, uskraćivanje hrane, vode i zdravstvene zaštite, prinudni rad, izolaciju, psihičko zlostavljanje, protivpravno lišavanje života i druga postupanja kojima se ugrožavaju njihov život, zdravlje i ljudsko dostojanstvo. Posebnu težinu imaju slučajevi kada se zarobljenici koriste kao sredstvo pritiska ili odmazde, kada se njihovo zatočeništvo produžava bez odgovarajućeg pravnog osnova ili kada im se uskraćuju procesne i humanitarne garancije koje im pripadaju na osnovu međunarodnog prava. ICRC naglašava da III Ženevska konvencija sadrži detaljan sistem zaštite fizičkog i psihičkog integriteta ratnih zarobljenika, uključujući zabranu ubistva, mučenja i drugih oblika nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja, kao i obaveze u pogledu hrane, zdravstvene zaštite, higijene i kontakta sa spoljnim svetom. Viktimološka dimenzija ovog problema posebno dolazi do izražaja kada se uzmu u obzir dugoročne posledice nasilja i zatočeništva. Viktimizacija ne mora biti iscrpljena samim činom nasilja, već može obuhvatiti i njegove dugotrajne psihičke, fizičke, socijalne i pravne posledice. U tom smislu, istraživanja o položaju žrtava ukazuju na značaj institucionalnog odgovora i potrebu da postupanje nadležnih organa bude usmereno ka zaštiti dostojanstva žrtve, a ne ka njenom dodatnom traumatizovanju. Sekundarna viktimizacija može nastati usled neadekvatne reakcije organa krivičnog gonjenja i drugih društvenih struktura, čime se prvobitna šteta dodatno produbljuje (Stevanović, n.d.).

Sa aspekta međunarodnog prava, zaštita ratnih zarobljenika ne može se posmatrati izolovano od razvoja sistema međunarodne zaštite ljudskih prava i međunarodnog krivičnog prava. Savremeni međunarodnopravni poredak sve više insistira na međusobnoj povezanosti međunarodnog humanitarnog prava, međunarodnog prava ljudskih prava i međunarodnog krivičnog prava. ICRC u savremenom tumačenju III Ženevske konvencije posebno naglašava da se međunarodno humanitarno pravo ne može posmatrati kao potpuno izolovan pravni sistem, već da se njegova pravila razvijaju i primenjuju u interakciji sa drugim granama međunarodnog prava, uključujući međunarodno pravo ljudskih prava i međunarodno krivično pravo (ICRC, 2020). Pored neposredne zaštite žrtve, od posebnog značaja je pitanje odgovornosti za povrede prava ratnih zarobljenika. Sistem međunarodnog humanitarnog prava ne predviđa samo obavezu država i strana u sukobu da poštuju pravila zaštite, već uspostavlja i mehanizme za sankcionisanje najtežih povreda. Ženevske konvencije predviđaju poseban režim za tzv. teške povrede, dok savremeni međunarodni krivičnopravni sistem omogućava utvrđivanje individualne krivične odgovornosti za pojedina postupanja koja predstavljaju ratne zločine. Na taj način zaštita ratnih zarobljenika dobija dvostruku funkciju: preventivnu, kroz obavezivanje strana u sukobu na poštovanje određenih standarda postupanja, i represivnu, kroz mogućnost kažnjavanja pojedinaca koji te standarde teško povrede. ICRC posebno ističe da Ženevske konvencije predviđaju obavezu država da gone ili izruče lica odgovorna za teške povrede.

Efikasnost takvog sistema, međutim, zavisi ne samo od postojanja međunarodnih normi već i od njihovog doslednog sprovođenja na nacionalnom i međunarodnom nivou. U tom smislu, pitanje zaštite prava žrtava ne završava se

usvajanjem pravnih pravila, već obuhvata i pitanje njihove praktične dostupnosti, institucionalnih kapaciteta i sposobnosti pravosudnog sistema da utvrdi odgovornost za izvršene povrede. Od velikog značaja je razvoj standarda zaštite prava žrtava i njihove implementacije od strane nacionalnih institucija, a što je od posebnog značaja kada se posmatraju teške povrede prava nastale u kontekstu oružanih sukoba (Matić Bošković i Russo: 2024). Sličan značaj ima i pitanje ostvarivanja prava na naknadu štete i drugih oblika reparacije, koje u savremenom pristupu položaju žrtve predstavlja sastavni deo pristupa pravdi (Kolaković-Bojović, 2025). Upravo zbog toga, proučavanje ratnih zarobljenika kao žrtava oružanih sukoba zahteva multidisciplinarni pristup koji povezuje viktimologiju, međunarodno humanitarno pravo, međunarodno krivično pravo i pravo ljudskih prava. Domaća viktimološka literatura značajno doprinosi razumevanju položaja žrtve i mehanizama viktimizacije. Od velike važnosti je potreba za sistematskom pravnom zaštitom žrtava i značaj međunarodnih standarda u njihovoj zaštiti (Igrački et al., 2025). Značaj posmatranja viktimizacije ogleda se kroz položaja žrtvava ne samo kroz evidentirane slučajeve već i kroz iskustvo samih žrtava i njihove potrebe za zaštitom i podrškom (Pavlović, 1993).

Polazeći od navedenog, predmet ovog rada jeste analiza ratnih zarobljenika kao posebno ranjive kategorije žrtava oružanih sukoba, sa posebnim osvrtom na oblike kojima se ostvaruje njihova viktimizacija i na međunarodnopravne mehanizme zaštite. U radu će najpre biti razmotren pojam i pravni status ratnih zarobljenika, zatim najznačajniji oblici njihove primarne i sekundarne viktimizacije, uključujući fizičko i psihičko nasilje, mučenje, nečovečno postupanje, seksualno nasilje, prinudni rad, uskraćivanje osnovnih životnih potreba i protivpravno lišavanje života. Posebna pažnja biće posvećena normativnom okviru koji čine Ženevske konvencije iz 1949. godine, njihovi Dopunski protokoli, običajno međunarodno humanitarno pravo i relevantni instrumenti međunarodnog krivičnog prava. Konačno, biće analizirani mehanizmi individualne krivične odgovornosti, prava žrtava i značaj efikasnog procesuiranja počinilaca, sa ciljem ukazivanja na potrebu doslednog sprovođenja međunarodnih standarda radi sprečavanja novih povreda, sekundarne viktimizacije i nekažnjivosti. Na taj način, cilj rada nije samo da se prikaže normativni sistem zaštite ratnih zarobljenika, već i da se ukaže na razliku između formalnog priznanja prava i njihove stvarne zaštite u uslovima oružanog sukoba. Posebno je važno posmatrati ratnog zarobljenika kao nosioca prava i dostojanstva, a ne samo kao pripadnika protivničkih oružanih snaga. Takav pristup odgovara savremenom razvoju međunarodnog humanitarnog prava, čija je osnovna funkcija ograničavanje patnje izazvane ratom i zaštita osoba koje su se našle pod vlašću protivničke strane.

2. Pojam i pravni status ratnih zarobljenika u međunarodnom humanitarnom pravu

Ratni zarobljenici predstavljaju posebnu kategoriju lica čiji je položaj tokom oružanog sukoba uređen pravilima međunarodnog humanitarnog prava. Njihov pravni status proizlazi prvenstveno iz činjenice da su se, usled okolnosti oružanog sukoba, našli u vlasti protivničke strane. Za razliku od lica

koja se nalaze na slobodi, ratni zarobljenici su podvrgnuti posebnim merama ograničenja kretanja, ali ta činjenica ni na koji način ne znači gubitak njihovih osnovnih ljudskih prava. Naprotiv, međunarodno humanitarno pravo polazi od načela da zarobljeno lice mora biti tretirano humano i sa poštovanjem njegovog dostojanstva.Savremeni koncept zaštite ratnih zarobljenika razvijao se zajedno sa razvojem međunarodnog humanitarnog prava. Poseban značaj u tom procesu imaju Ženevske konvencije iz 1949. godine, a naročito Treća ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima. Ovim instrumentom je detaljno uređen položaj ratnih zarobljenika, uključujući njihovo zarobljavanje, smeštaj, ishranu, zdravstvenu zaštitu, komunikaciju sa porodicom, rad, disciplinsku i krivičnu odgovornost, kao i uslove i postupak njihovog oslobađanja i repatrijacije.

Pojam ratnog zarobljenika ne može se posmatrati izolovano od pojma oružanog sukoba. Međunarodno humanitarno pravo pravi razliku između međunarodnih i nemeđunarodnih oružanih sukoba, pri čemu je institut ratnog zarobljeništva tradicionalno i neposredno povezan sa međunarodnim oružanim sukobima.Prema trećoj Ženevskoj konvenciji, status ratnog zarobljenika imaju, između ostalog, pripadnici oružanih snaga jedne strane u sukobu koji su pali pod vlast protivničke strane. Pored njih, određene kategorije lica mogu uživati status ratnog zarobljenika pod uslovima predviđenim međunarodnim humanitarnim pravom. Posebno je značajno što se status ratnog zarobljenika ne zasniva na tome da li je lice zaista učestvovalo u konkretnim borbenim dejstvima, već prvenstveno na njegovoj pripadnosti kategoriji lica zaštićenih relevantnim pravilima međunarodnog humanitarnog prava.Osnovna posledica zarobljavanja jeste činjenica da se lice nalazi u vlasti protivničke strane. Međutim, zarobljavanje samo po sebi ne predstavlja kaznu. Njegova osnovna svrha jeste sprečavanje zarobljenog pripadnika protivničkih oružanih snaga da nastavi da učestvuje u neprijateljstvima. Zbog toga se ratni zarobljenik ne može izjednačavati sa licem koje je lišeno slobode zbog izvršenja krivičnog dela.Ova razlika je od posebnog značaja za razumevanje pravnog položaja ratnih zarobljenika. Dok se kod izvršenja krivične sankcije lišenje slobode javlja kao posledica odgovornosti za protivpravno ponašanje, kod ratnog zarobljeništva ono predstavlja meru povezanu sa vođenjem oružanog sukoba. Prema tome, ratni zarobljenik nije „osuđenik“ protivničke države, već lice koje uživa poseban status zaštite prema pravilima međunarodnog humanitarnog prava.

U tom smislu, savremeni pristup položaju lica lišenih slobode insistira na tome da samo ograničenje slobode ne dovodi do gubitka svih drugih prava. Sličan princip prisutan je i u domaćem kontekstu zaštite prava lica koja se nalaze u zatvorskim ustanovama. Istraživanja o ljudskim pravima zatvorenika ukazuju na značaj očuvanja ljudskog dostojanstva i prava koja nisu nespojiva sa samim lišenjem slobode (Igrački et al., 2016). Iako se pravni režim ratnih zarobljenika razlikuje od režima izvršenja krivičnih sankcija, zajednički im je princip prema kome lišenje slobode ne može predstavljati osnov za nečovečno ili ponižavajuće postupanje.Zaštita ratnih zarobljenika predstavlja jednu od najznačajnijih oblasti međunarodnog humanitarnog prava. Njena osnovna svrha jeste ograničavanje posledica oružanog sukoba i obezbeđivanje minimalnih standarda humanog postupanja prema licima koja više ne učestvuju neposredno u

neprijateljstvima.Treća Ženevska konvencija iz 1949. godine predstavlja centralni međunarodnopravni instrument u ovoj oblasti. Njene odredbe zasnivaju se na ideji da se prema ratnim zarobljenicima mora postupati humano u svim okolnostima. Zabranjeni su naročito akti nasilja, zastrašivanja, uvrede i javnog izlaganja, kao i mere represalija protiv ratnih zarobljenika.Posebno mesto zauzima zabrana mučenja i drugih oblika nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja. Ova zabrana predstavlja jednu od temeljnih normi međunarodnog prava ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava. Zaštita fizičkog i psihičkog integriteta ratnih zarobljenika stoga ne zavisi od njihovog ponašanja niti od reciprociteta između zaraćenih strana.

U tom kontekstu, međunarodni standardi zaštite lica lišenih slobode predstavljaju važan deo šireg sistema zaštite ljudskog dostojanstva. Stevanović i Ćopić ukazuju na značaj međunarodnih standarda u regulisanju položaja lica koja se nalaze u zatvorskom sistemu, pri čemu je poštovanje ljudskog dostojanstva osnovna pretpostavka zakonitog postupanja prema licima lišenim slobode (Stevanović et al., 2025). Iako je reč o drugačijoj kategoriji lica, isti princip ima širi značaj za razumevanje položaja ratnih zarobljenika.Pravni status ratnog zarobljenika podrazumeva čitav niz prava koja država odnosno strana u sukobu koja drži zarobljenika mora da poštuje. Među najvažnijim pravima nalaze se pravo na humano postupanje, pravo na adekvatnu ishranu i smeštaj, pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na komunikaciju sa porodicom i pravo na zaštitu od nasilja, mučenja i ponižavajućeg postupanja. Jedno od osnovnih pravila jeste da ratni zarobljenici moraju biti zaštićeni od svakog oblika nasilja, zastrašivanja, uvrede i javne radoznalosti. Time se štiti njihovo dostojanstvo i sprečava njihovo pretvaranje u sredstvo propagande ili ponižavanja protivničke strane.

Pravo na zdravstvenu zaštitu takođe zauzima posebno mesto. Ratni zarobljenici koji su povređeni ili bolesni moraju imati pristup odgovarajućoj medicinskoj nezi. Posebna zaštita namenjena je licima koja su zadobila povrede ili obolela tokom oružanog sukoba. Ovakvo pravilo proizlazi iz humanitarne prirode međunarodnog humanitarnog prava, čiji cilj nije samo regulisanje ponašanja učesnika u sukobu već i ublažavanje patnje lica koja su njegovom posledicom pogođena. U širem kontekstu zaštite ljudskih prava, značaj zaštite fizičkog i psihičkog integriteta lica lišenih slobode potvrđuju i istraživanja domaćih autora. Značaj poštovanja ljudskih prava lica koja se nalaze u zatvorskom sistemu su od suštinske važnosti, što pokazuje da pitanje humanog postupanja prema licima lišenim slobode ima širi karakter i nije ograničeno samo na jednu oblast prava (Igrački et al., 2016). Jedno od temeljnih načela međunarodnog humanitarnog prava jeste zabrana diskriminacije. Ratni zarobljenici moraju biti tretirani bez diskriminacije zasnovane na rasi, nacionalnosti, veri, političkim uverenjima ili drugim ličnim svojstvima. Načelo jednakog postupanja ne znači da se prema svim zarobljenicima u svakoj situaciji mora postupati potpuno identično. Međunarodno humanitarno pravo dopušta određene razlike koje su objektivno opravdane i povezane sa zdravstvenim stanjem, polom, starošću ili drugim relevantnim okolnostima. Međutim, takve razlike ne smeju predstavljati proizvoljnu diskriminaciju niti mogu biti osnov za uskraćivanje osnovnih prava. Dostojanstvo pripada svakom pojedincu bez obzira na njegov pravni status,kao i

značaj ljudskog dostojanstva kao osnove zaštite prava žrtava i drugih lica koja se nalaze u kontaktu sa sistemom krivičnog pravosuđa Kolaković-Bojović i Grujić :2020). Iako se njihov rad odnosi prvenstveno na žrtve krivičnih dela, princip ljudskog dostojanstva ima opšti značaj za tumačenje svih režima zaštite lica koja se nalaze u situaciji povećane ranjivosti.Posebno pitanje predstavlja odnos između statusa ratnog zarobljenika i krivične odgovornosti. Sama činjenica da je određeno lice učestvovalo u neprijateljstvima ne znači automatski da ono može biti kažnjeno zbog legitimnog učešća u oružanom sukobu, ukoliko je postupalo u skladu sa pravilima međunarodnog humanitarnog prava. Međutim, ratni zarobljenik može biti krivično odgovoran za ratne zločine i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Status ratnog zarobljenika, dakle, ne predstavlja imunitet od odgovornosti za protivpravna postupanja. Njegova osnovna svrha jeste da obezbedi zaštitu od samovolje i nehumanog postupanja tokom perioda zarobljeništva. U slučaju vođenja krivičnog postupka, ratni zarobljenik mora imati odgovarajuće procesne garancije. To podrazumeva pravo na pravično suđenje, pravo na odbranu, pravo da bude upoznat sa optužbom i druga prava koja pripadaju licima protiv kojih se vodi krivični postupak. U tom smislu, međunarodno humanitarno pravo se povezuje sa međunarodnim standardima ljudskih prava i principima pravičnog postupka.Značaj usklađivanja domaćih pravnih sistema sa međunarodnim standardima zaštite prava i položaja žrtava, potvrđuje širi trend približavanja međunarodnog humanitarnog prava, međunarodnog prava ljudskih prava i savremenih standarda krivičnog pravosuđa (Matić Bošković i Russo 2024).

Jedna od najvažnijih funkcija međunarodnog humanitarnog prava jeste sprečavanje zlostavljanja lica koja se nalaze u vlasti protivničke strane. Ratni zarobljenici ne smeju biti podvrgnuti mučenju, fizičkom nasilju, medicinskim eksperimentima, ponižavanju ili drugim oblicima nečovečnog postupanja. Zabrana mučenja ima apsolutni karakter. To znači da postojanje ratnog stanja, vojna nužnost ili pozivanje na bezbednosne interese ne mogu predstavljati opravdanje za mučenje ili drugo teško kršenje osnovnih prava zarobljenika. Poseban značaj ima i zaštita psihičkog integriteta. Savremeni pristup zaštiti lica lišenih slobode više ne posmatra zaštitu samo kroz fizičke uslove smeštaja, već obuhvata i psihološko stanje, kontakte sa porodicom, pristup informacijama i druge elemente dostojanstvenog tretmana. Istraživanja sprovedena u oblasti izvršenja kazne zatvora u Srbiji pokazuju značaj kvaliteta života, ljudskih prava i različitih oblika podrške za položaj lica lišenih slobode (Stevanović et al., 2025).

Zaštita ratnih zarobljenika ne zavisi isključivo od domaćih organa države koja ih drži. Posebnu ulogu u nadzoru nad poštovanjem međunarodnog humanitarnog prava ima Međunarodni komitet Crvenog krsta. Njegova uloga zasniva se na posebnom mandatu u okviru međunarodnog humanitarnog prava i obuhvata posete mestima gde se nalaze lica lišena slobode, razgovore sa njima i praćenje uslova njihovog tretmana. Prisustvo humanitarnih organizacija ima preventivnu funkciju jer omogućava nezavisniji uvid u uslove u kojima se ratni zarobljenici nalaze. Istovremeno, njihovo delovanje doprinosi dokumentovanju problema i podsticanju država da ispune obaveze koje proizlaze iz međunarodnog prava. Uloga humanitarnog delovanja posebno dolazi do izražaja u situacijama

kada su pojedinci izloženi ekstremnim oblicima ranjivosti. Savremena literatura o humanitarnizmu i ljudskim pravima ukazuje da je zaštita čoveka od neposredne patnje jedno od centralnih opravdanja humanitarnog delovanja, ali i da takvo delovanje mora biti povezano sa jasnim pravnim standardima (Radovanović & Krstić, 2024).

Iako međunarodno humanitarno pravo i međunarodno pravo ljudskih prava predstavljaju različite grane međunarodnog prava, njihovi ciljevi se u određenim situacijama prepliću. Posebno je to vidljivo u zaštiti lica koja su lišena slobode, jer oba sistema insistiraju na poštovanju ljudskog dostojanstva, zabrani mučenja i nečovečnog postupanja i zaštiti osnovnog integriteta čoveka.Pravni status ratnih zarobljenika stoga ne treba posmatrati isključivo kroz prizmu vojnog prava. Ratni zarobljenik je istovremeno i ljudsko biće čije dostojanstvo ostaje zaštićeno i tokom oružanog sukoba. Gubitak slobode kretanja predstavlja posledicu zarobljavanja, ali ne znači gubitak ljudskih prava koja nisu nespojiva sa samom prirodom zarobljeništva.Upravo se na ovom mestu može uočiti veza između međunarodnog humanitarnog prava i savremenih standarda zaštite lica lišenih slobode. Analiza ljudskih prava zatvorenika ukazuje na potrebu da se položaj lica lišenih slobode posmatra kroz prizmu zaštite njihovih osnovnih prava, kao i na značaj međunarodnih standarda u unapređivanju uslova života, tretmana zatvoreničke populacije i međunarodnih standarda u zaštiti prava lica koja su pretrpela posledice protivpravnih radnji, posebno u kontekstu prava na naknadu štete i reparaciju. (Igrački et al., 2016; Stevanović et al., 2025; Kolaković-Bojović :2025)), Iako se ova pitanja prvenstveno odnose na žrtve krivičnih dela, ona potvrđuju širi princip prema kojem pravna zaštita mora biti usmerena ka očuvanju ljudskog dostojanstva i obezbeđivanju efikasnih mehanizama zaštite kada dođe do povrede prava. Na osnovu navedenog može se zaključiti da ratni zarobljenik ima poseban međunarodnopravni status koji nastaje usled njegovog pada pod vlast protivničke strane. Taj status ne znači gubitak osnovnih ljudskih prava, već naprotiv predstavlja osnov za aktiviranje posebnog sistema međunarodne zaštite. Suština tog sistema jeste sprečavanje samovolje, nasilja, mučenja i ponižavanja, kao i obezbeđivanje minimalnih uslova za dostojanstven život tokom trajanja zarobljeništva. Istovremeno, ratni zarobljenici nisu izuzeti od odgovornosti za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Njihov status štiti ih od nezakonitog postupanja, ali ih ne štiti od odgovornosti za ratne zločine. Na taj način međunarodno humanitarno pravo nastoji da uspostavi ravnotežu između vojnih potreba, bezbednosti države koja drži zarobljenike i osnovnog zahteva za poštovanjem ljudskog dostojanstva. Upravo ova ravnoteža predstavlja jednu od najvažnijih karakteristika savremenog međunarodnog humanitarnog prava. Pravila o ratnim zarobljenicima pokazuju da čak ni u uslovima oružanog sukoba ne prestaju da važe osnovna načela humanosti, proporcionalnosti i zaštite čoveka. Zbog toga pravni status ratnih zarobljenika treba razumeti kao jedan od ključnih instrumenata ograničavanja posledica rata i zaštite pojedinca od najtežih oblika zloupotrebe moći.

3.Prava i obaveze ratnih zarobljenika

Ratni zarobljenici predstavljaju posebnu kategoriju lica zaštićenih međunarodnim humanitarnim pravom. Njihov položaj proizlazi iz činjenice da su, nakon zarobljavanja, prestali da učestvuju u neprijateljstvima i potpali pod vlast protivničke strane. Osnovni cilj pravila koja se odnose na ratne zarobljenike jeste sprečavanje njihovog nečovečnog postupanja, zaštita njihovog života i dostojanstva, kao i obezbeđivanje minimalnih uslova za život, zdravstvenu zaštitu i komunikaciju sa spoljnim svetom. Međunarodno humanitarno pravo polazi od toga da zarobljavanje ne predstavlja kaznu samo po sebi, već legitimnu meru kojom se lice privremeno uklanja iz neprijateljstava (Sassòli, 2019). Pravni položaj ratnih zarobljenika prvenstveno je uređen Trećom ženevskom konvencijom iz 1949. godine, dok se pojedina pitanja dodatno uređuju Dopunskim protokolom I iz 1977. godine. Prema osnovnom principu Konvencije, ratni zarobljenici moraju biti zaštićeni u svim okolnostima i prema njima se mora postupati humano. Zabranjeni su nasilje, zastrašivanje, vređanje i javno izlaganje, kao i svako postupanje kojim bi se ugrozili njihov život, fizički integritet ili ljudsko dostojanstvo.

Jedno od osnovnih prava ratnog zarobljenika jeste pravo na život i fizički i psihički integritet. Činjenica da se lice nalazi u zarobljeništvu ne daje sili koja ga drži neograničenu vlast nad njegovim životom ili telesnim integritetom. Naprotiv, upravo trenutkom zarobljavanja nastaje obaveza protivničke strane da takvom licu pruži posebnu zaštitu. Humano postupanje podrazumeva zabranu ubistva, mučenja, telesnog kažnjavanja, sakaćenja, medicinskih eksperimenata bez medicinske opravdanosti, kao i drugih oblika fizičkog ili psihičkog zlostavljanja. Poseban značaj ima zaštita časti i dostojanstva zarobljenika. Međunarodno humanitarno pravo zabranjuje postupanje koje bi ratnog zarobljenika izložilo javnom ponižavanju, zastrašivanju ili vređanju. Ova zaštita je univerzalna i ne zavisi od nacionalnosti, rase, vere, pola, političkog opredeljenja ili pripadnosti određenoj oružanoj formaciji (International Committee of the Red Cross [ICRC], 2016).U tom kontekstu, prava ratnih zarobljenika treba posmatrati i kroz širi sistem zaštite ljudskih prava. Iako međunarodno humanitarno pravo predstavlja lex specialis za situacije oružanog sukoba, osnovni standardi ljudskog dostojanstva nastavljaju da predstavljaju temelj zaštite pojedinca. Pravo na život, zabrana mučenja i zabrana nečovečnog i ponižavajućeg postupanja imaju poseban značaj i u uslovima oružanog sukoba.Domaća viktimološka literatura ukazuje na značaj prepoznavanja različitih kategorija žrtava rata i njihovog prava na zaštitu. Javlja se problem nedovoljne vidljivosti različitih kategorija ratnih žrtava i potreba razvijanja sveobuhvatnog pristupa njihovoj zaštiti (Ćopić : 2012). Iako se ratni zarobljenici po svom formalnom statusu razlikuju od civilnih žrtava rata, zajednički im je element izloženost posledicama oružanog sukoba i potreba za pravnom i institucionalnom zaštitom.

Ratnim zarobljenicima pripada pravo na odgovarajuće uslove smeštaja, ishranu, odeću, higijenu i zdravstvenu zaštitu. Uslovi zarobljeništva moraju biti takvi da ne ugrožavaju zdravlje i život zarobljenika. Posebna pažnja mora se posvetiti ranjenim i bolesnim licima, kojima se mora obezbediti odgovarajuća medicinska nega. Smeštaj ratnih zarobljenika mora biti adekvatan njihovom

zdravstvenom stanju i fizičkim potrebama. Logori i druga mesta internacije treba da budu zaštićeni od neposrednih posledica vojnih dejstava i organizovani tako da se obezbede osnovni higijenski i bezbednosni standardi. ICRC naglašava da zaštita ratnih zarobljenika obuhvata odgovarajuću hranu, odeću, prostor za život, higijenu i medicinsku negu. Posebno je značajno načelo jednakosti u pružanju zdravstvene zaštite. Ratni zarobljenik ne sme biti lišen potrebnog medicinskog tretmana zbog svog neprijateljskog statusa. Medicinski postupci moraju biti zasnovani na zdravstvenim potrebama, a ne na vojnom, političkom ili nacionalnom statusu lica. Zarobljavanje često predstavlja traumatičan događaj ne samo za samo lice već i za članove njegove porodice. Zbog toga međunarodno humanitarno pravo priznaje ratnim zarobljenicima pravo da održavaju kontakte sa svojim porodicama. Omogućavanje komunikacije ima značajnu humanitarnu funkciju jer porodici omogućava da sazna da je lice živo i da se nalazi u zarobljeništvu. Ratnim zarobljenicima mora se omogućiti slanje i primanje prepiske i drugih oblika komunikacije u skladu sa pravilima koja uređuju zarobljeništvo. Središnja agencija za traženje Međunarodnog komiteta Crvenog krsta ima značajnu ulogu u prikupljanju i prosleđivanju informacija o ratnim zarobljenicima i njihovim porodicama.

Pravo na kontakt sa porodicom ima dodatnu dimenziju u situacijama kada je sudbina zarobljenika neizvesna. Problematika nestalih lica i prisilnih nestanaka predstavlja jedan od najtežih problema povezanih sa oružanim sukobima. Domaća literatura ukazuje da potraga za nestalim licima, utvrđivanje njihove sudbine i obezbeđivanje prava porodica predstavljaju važan deo procesa suočavanja sa prošlošću i ostvarivanja pravde (Kolaković-Bojović, 2021, 2023). Ratni zarobljenici zadržavaju svoju ličnost, čast i osnovna prava i nakon zarobljavanja. Posebna zaštita odnosi se na njihova verska i druga uverenja. Zarobljeništvo ne predstavlja osnov za prisilnu promenu vere, ponižavanje zbog pripadnosti određenoj religijskoj ili nacionalnoj zajednici, niti za diskriminaciju po bilo kom ličnom svojstvu. Poštovanje verskih uverenja predstavlja deo šireg principa poštovanja ljudskog dostojanstva. Zarobljenicima se, u meri u kojoj to uslovi omogućavaju, mora omogućiti vršenje verskih obreda i kontakt sa verskim predstavnicima. Takav pristup doprinosi očuvanju ličnog identiteta i psihološke stabilnosti lica koje se nalazi u dugotrajnom zarobljeništvu.

Ratni zarobljenici mogu biti angažovani na određenim poslovima, ali njihov rad mora biti regulisan međunarodnim humanitarnim pravom. Poslovi koji se dodeljuju zarobljenicima ne smeju predstavljati prikrivenu formu kažnjavanja ili biti neposredno povezani sa izvođenjem vojnih operacija. Takođe, moraju se uzeti u obzir njihovo zdravstveno stanje, uzrast, pol, sposobnosti i prethodno zanimanje. Treća ženevska konvencija propisuje da uslovi rada moraju biti odgovarajući i da ratni zarobljenici moraju biti zaštićeni od rada koji bi mogao da ugrozi njihov život ili zdravlje. Posebno je značajno pravilo prema kojem se zarobljenici ne smeju koristiti za radove vojne prirode. Rad ratnih zarobljenika, dakle, ne može biti posmatran kao sredstvo njihove eksploatacije. Njegova svrha može biti organizovanje svakodnevnog života u zarobljeništvu, obezbeđivanje određenih potreba ili obavljanje poslova koji nisu neposredno povezani sa vojnim operacijama. Zaštita od zloupotrebe rada predstavlja važan segment ukupne zaštite

ljudskog dostojanstva zarobljenika.Zarobljenik ne gubi mogućnost krivičnog gonjenja ukoliko postoji osnovana sumnja da je izvršio krivično delo. Međutim, činjenica da se nalazi u zarobljeništvu ne znači da može biti kažnjen proizvoljno ili bez odgovarajućeg postupka. Ukoliko se protiv njega vodi krivični postupak, moraju se poštovati osnovni principi pravičnog suđenja i procesne garancije. Poseban značaj ima razlikovanje legitimnog zarobljavanja od kažnjavanja. Interniranje ratnog zarobljenika prvenstveno ima cilj da ga spreči da ponovo učestvuje u neprijateljstvima, a ne da ga kazni zbog same činjenice pripadnosti protivničkim oružanim snagama (Sassòli, 2019). Zbog toga zarobljenik ne može biti kažnjen samo zato što je učestvovao u zakonitim neprijateljstvima.Ukoliko, međutim, postoje elementi ratnog zločina ili drugog krivičnog dela, odgovornost učinioca može biti utvrđena pred nadležnim sudom. Upravo je razvoj sistema krivičnog gonjenja za ratne zločine jedan od važnih elemenata savremenog međunarodnog prava. Brojni su praktični problemi u procesuiranju ratnih zločina u Republici Srbiji, uključujući složenost predmeta, veliki broj svedoka i žrtava, probleme sa dokazima i potrebu za efikasnijim institucionalnim kapacitetima (Kolaković-Bojović: 2015).

Ratni zarobljenik ima pravo da se obrati nadležnim organima ukoliko smatra da su njegova prava povređena. Mehanizmi za podnošenje pritužbi predstavljaju važan element zaštite od samovoljnog postupanja. Pritužba mora biti razmotrena na način koji omogućava utvrđivanje činjenica i preduzimanje odgovarajućih mera. Ovo pravo je od posebnog značaja zbog specifičnog položaja ratnog zarobljenika. On je lišen slobode i nalazi se pod kontrolom države ili strane koja ga drži, zbog čega postoji povećan rizik od zloupotrebe moći. Efektivna kontrola postupanja prema zarobljenicima zato zahteva postojanje institucionalnih mehanizama nadzora. U širem smislu, zaštita prava zarobljenika povezana je i sa pitanjem odgovornosti države i pojedinaca za kršenje međunarodnog humanitarnog prava. Teška kršenja Ženevskih konvencija mogu predstavljati ratne zločine i povući individualnu krivičnu odgovornost. Razvoj domaćih i međunarodnih mehanizama za procesuiranje takvih dela predstavlja jedan od osnovnih načina ostvarivanja principa da kršenje humanitarnog prava ne sme ostati nekažnjeno.

Iako ratni zarobljenici uživaju širok spektar prava, njihov status podrazumeva i određene obaveze. Najvažnija obaveza jeste poštovanje pravila koja uređuju režim zarobljeništva i zakonitih naređenja nadležnih organa sile koja ih drži. Ratni zarobljenik je dužan da poštuje pravila unutrašnjeg reda u mestu zarobljeništva, bezbednosne mere i zakonita naređenja. Njegova prava ne podrazumevaju pravo da ugrožava bezbednost drugih zarobljenika, osoblja koje radi u logoru ili same ustanove. Posebno pitanje predstavlja pokušaj bekstva. Međunarodno humanitarno pravo prepoznaje specifičnost pokušaja bekstva ratnog zarobljenika. Sam pokušaj bekstva ne može se poistovetiti sa klasičnim krivičnim delom, jer zarobljenik prirodno nastoji da povrati slobodu. Međutim, određene radnje izvršene tokom pokušaja bekstva mogu predstavljati posebna protivpravna dela i mogu biti predmet odgovarajućeg postupka. ICRC naglašava da se ratni zarobljenik ne može podvrgnuti nehumanom kažnjavanju zbog samog pokušaja bekstva. Obaveze ratnih zarobljenika treba, stoga, posmatrati

u ravnoteži sa njihovim pravima. Cilj međunarodnog humanitarnog prava nije stvaranje apsolutne slobode zarobljenika, već uspostavljanje režima koji istovremeno omogućava njegovo zakonito zadržavanje i garantuje njegovo ljudsko dostojanstvo.Posebnu pažnju potrebno je posvetiti ženama, maloletnim licima, starijim osobama, ranjenicima, bolesnicima i licima sa invaliditetom. Njihove specifične potrebe zahtevaju dodatne mere zaštite. Zaštita žena ratnih zarobljenika uključuje, između ostalog, zaštitu od seksualnog nasilja, seksualnog uznemiravanja i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja. Uslovi smeštaja i higijene moraju biti prilagođeni njihovim potrebama, a trudnicama i porodiljama mora se pružiti posebna zdravstvena zaštita. Međunarodno humanitarno pravo polazi od načela da posebna zaštita ne predstavlja privilegiju, već odgovor na objektivno povećanu ranjivost određenih kategorija lica.

U kontekstu šire zaštite žrtava rata, domaća viktimološka literatura naglašava potrebu za sistemskim pristupom, jer fragmentarna i neusklađena zaštita može dovesti do nejednakog položaja različitih kategorija žrtava (Ćopić, 2012; Nikolić-Ristanović, 2008). Ovo je značajno i za razumevanje položaja ratnih zarobljenika, budući da njihov status ne treba posmatrati izolovano od ukupnog sistema zaštite osoba pogođenih oružanim sukobima.Efektivna zaštita ratnih zarobljenika ne zavisi samo od postojanja međunarodnopravnih normi, već i od njihove praktične primene. Posebnu ulogu ima Međunarodni komitet Crvenog krsta, koji u skladu sa svojim mandatom doprinosi zaštiti i pomoći osobama pogođenim oružanim sukobima, uključujući ratne zarobljenike.Pored međunarodnih organizacija, značajnu ulogu imaju nacionalni pravosudni organi, vojni organi, policija, zdravstvene ustanove i drugi mehanizmi nadzora. U slučaju teških povreda prava ratnih zarobljenika, odgovornost može postojati na međunarodnom i nacionalnom nivou.Za Republiku Srbiju ovo pitanje ima poseban značaj zbog iskustva oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije i potrebe za efikasnim procesuiranjem ratnih zločina, da efikasnost postupaka za ratne zločine zavisi od sposobnosti institucija da obezbede adekvatnu istragu, prikupljanje dokaza, zaštitu svedoka i efikasno vođenje sudskih postupaka(Kolaković-Bojović 2015). Značaj institucionalnih garancija i efektivne sudske zaštite, zaštita prava osoba pogođenih oružanim sukobima ne mogu se svesti samo na normativno priznanje prava, već zahteva efikasan pravni lek i institucije sposobne da spreče i sankcionišu povrede prava (Matić Bošković et al., 2024). Status ratnog zarobljenika traje dok postoje uslovi koji opravdavaju njegovo zadržavanje u skladu sa međunarodnim humanitarnim pravom. Sa prestankom aktivnih neprijateljstava dolazi do obaveze oslobađanja i repatrijacije ratnih zarobljenika, bez nepotrebnog odlaganja, uz poštovanje izuzetaka predviđenih međunarodnim pravom. Oslobađanje ratnih zarobljenika predstavlja završnu fazu sistema njihove zaštite. Međutim, njihov povratak ne mora automatski značiti i prestanak svih posledica zarobljeništva. Dugotrajno zarobljeništvo može ostaviti ozbiljne psihološke, zdravstvene i socijalne posledice. Zbog toga savremeni pristup zaštiti osoba pogođenih ratom sve više podrazumeva potrebu za dugoročnom podrškom, rehabilitacijom i ostvarivanjem prava na pravdu i reparaciju.

Povreda prava ratnih zarobljenika može imati veoma ozbiljne posledice. Ubistvo, mučenje, nečovečno postupanje, namerno nanošenje teških patnji ili

ozbiljno ugrožavanje zdravlja zarobljenika mogu predstavljati teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava, odnosno ratne zločine.Savremeni sistem međunarodnog krivičnog prava polazi od individualne odgovornosti učinilaca. To znači da se odgovornost ne može opravdati samo činjenicom da je određeno lice postupalo po naređenju. Odgovornost može postojati kako za neposrednog izvršioca, tako i za nadređena lica koja su znala ili morala znati za zlostavljanje, a nisu preduzela potrebne mere da ga spreče ili kazne. U tom smislu, zaštita ratnih zarobljenika predstavlja istovremeno pitanje međunarodnog humanitarnog prava, međunarodnog krivičnog prava i ljudskih prava. Efikasno procesuiranje počinilaca ima dvostruku funkciju: omogućava individualnu pravdu za žrtve i doprinosi prevenciji budućih povreda međunarodnog humanitarnog prava.Prava i obaveze ratnih zarobljenika predstavljaju jedan od najznačajnijih segmenata međunarodnog humanitarnog prava. Osnovna ideja ovog sistema jeste da lice koje je prestalo da učestvuje u neprijateljstvima ne sme biti izloženo proizvoljnom nasilju, mučenju, ponižavanju ili drugim oblicima nečovečnog postupanja.Treća ženevska konvencija uspostavila je detaljan sistem zaštite koji obuhvata pravo na život i dostojanstvo, odgovarajuće uslove smeštaja, ishranu, odeću, zdravstvenu zaštitu, komunikaciju sa porodicom, zaštitu od prinudnog i opasnog rada, pravo na pritužbu i procesne garancije. Istovremeno, ratni zarobljenici imaju obavezu da poštuju pravila zarobljeništva i zakonita naređenja nadležnih organa.

Poseban značaj ima činjenica da prava ratnih zarobljenika nisu samo deklarativna. Njihova stvarna zaštita zavisi od postojanja efikasnih mehanizama nadzora, međunarodne saradnje, nacionalnih institucija i krivičnopravne odgovornosti za najteže povrede. U tom smislu, zaštita ratnih zarobljenika predstavlja važan pokazatelj stepena humanizacije oružanih sukoba i poštovanja osnovnih vrednosti međunarodnog prava.Normativna zaštita mora biti praćena praktičnim mehanizmima kojima se obezbeđuje pristup pravdi, zaštita žrtava i svedoka, efikasno procesuiranje učinilaca i sprečavanje nekažnjivosti (Ćopić, 2012; Kolaković-Bojović, 2015; Matić Bošković et al., 2024; Nikolić-Ristanović, 2008). U krajnjoj liniji, odnos prema ratnim zarobljenicima predstavlja jedno od merila poštovanja osnovnog načela međunarodnog humanitarnog prava – da čak i u uslovima rata postoje granice nasilja i postupanja prema ljudskom biću. Zbog toga se prava ratnih zarobljenika moraju posmatrati ne samo kao skup tehničkih pravila, već kao izraz osnovnog principa humanosti koji mora opstati i u najtežim okolnostima oružanog sukoba.

4. Zaštita ratnih zarobljenika od mučenja i nečovečnog postupanja

Zaštita ratnih zarobljenika predstavlja jedno od osnovnih pitanja međunarodnog humanitarnog prava, budući da činjenica lišenja slobode ne dovodi do gubitka osnovnih ljudskih prava i dostojanstva. Ratni zarobljenik se, nakon zarobljavanja, nalazi pod kontrolom neprijateljske strane i zbog toga predstavlja posebno ranjivu kategoriju lica. Upravo odnos nadređenosti i zavisnosti koji postoji između zarobljenika i sile koja ga drži u zarobljeništvu stvara povećan rizik od različitih oblika nasilja, zlostavljanja, ponižavanja i mučenja. Međunarodno humanitarno pravo zato predviđa posebna pravila kojima

se ograničava postupanje prema ratnim zarobljenicima i nalaže njihovo humano tretiranje u svim okolnostima.Treća Ženevska konvencija iz 1949. godine predstavlja osnovni međunarodnopravni instrument koji uređuje položaj ratnih zarobljenika. Član 13. Konvencije izričito propisuje obavezu humanog postupanja prema ratnim zarobljenicima i zabranjuje postupke kojima se ugrožavaju njihov život, zdravlje, fizički integritet i dostojanstvo. Posebno se zabranjuju fizičko sakaćenje, medicinski ili naučni eksperimenti koji nisu opravdani medicinskim razlozima, kao i nasilje, zastrašivanje, vređanje i izlaganje javnoj radoznalosti. Istovremeno, zabranjene su mere odmazde prema ratnim zarobljenicima (International Committee of the Red Cross [ICRC], 1949). Zabrana mučenja i nečovečnog postupanja ima apsolutan karakter. To znači da se njeno poštovanje ne može uslovljavati postojanjem ratnog stanja, vanrednih okolnosti, vojne nužnosti ili naređenja pretpostavljenog. Konvencija Ujedinjenih nacija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka izričito predviđa da se nijedna vanredna okolnost, uključujući rat ili pretnju ratom, unutrašnju političku nestabilnost ili bilo koju drugu vanrednu situaciju, ne može koristiti kao opravdanje za mučenje (United Nations, 1984).

Mučenje predstavlja jedan od najtežih oblika povrede ljudskog dostojanstva i fizičkog i psihičkog integriteta čoveka. U međunarodnom pravu, mučenje se tradicionalno povezuje sa namernim nanošenjem teškog fizičkog ili psihičkog bola ili patnje radi ostvarivanja određenog cilja, kao što su dobijanje informacija ili priznanja, kažnjavanje, zastrašivanje ili prinuda. Međunarodni komitet Crvenog krsta naglašava da se mučenje razlikuje od drugih oblika nečovečnog postupanja, između ostalog, po posebnoj nameri izvršioca i težini nanete patnje (ICRC, 2020).Nečovečno postupanje ima širi obuhvat od samog mučenja. Ono obuhvata različite oblike namernog postupanja kojima se licu nanosi ozbiljna fizička ili psihička patnja ili se ozbiljno narušava njegovo ljudsko dostojanstvo. Prema tumačenju međunarodnog humanitarnog prava, obaveza humanog postupanja predstavlja jednu od osnovnih karakteristika sistema zaštite predviđenog Ženevskim konvencijama. Zabrana takvog postupanja je opšta i apsolutna i primenjuje se bez obzira na okolnosti u kojima se lice nalazi (ICRC, 2020). U tom smislu, zaštita ratnih zarobljenika ne odnosi se samo na zabranu fizičkog nasilja. Ona obuhvata i zaštitu od psihičkog nasilja, ponižavanja, zastrašivanja, prinude, uskraćivanja neophodne medicinske pomoći i drugih postupaka kojima se ugrožava ljudsko dostojanstvo. Ovakvo shvatanje zaštite u skladu je sa savremenim pristupom ljudskim pravima, prema kojem se fizički integritet i dostojanstvo pojedinca moraju štititi i u situacijama kada je njegovo kretanje ograničeno. Domaća literatura takođe ukazuje na značaj zaštite lica lišenih slobode i potrebu da ograničavanje slobode ne bude praćeno dodatnim zadiranjem u osnovna prava, posebno kada se radi o problemima ljudskih prava lica koja se nalaze u zatvorskom sistemu, što je značajno i za razumevanje šireg standarda postupanja prema licima koja se nalaze pod kontrolom državnih organa (Igrački et al., 2016).

Zaštita ratnih zarobljenika zasniva se na više međunarodnopravnih izvora. Pored Treće ženevske konvencije iz 1949. godine, značaj imaju zajednički član 3. Ženevskih konvencija, Dopunski protokoli uz Ženevske konvencije, Konvencija

protiv torture, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda.Zajednički član 3. Ženevskih konvencija ima naročit značaj za zaštitu lica koja su van borbe, uključujući pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje ili su zbog ranjavanja, bolesti, pritvaranja ili drugog razloga van borbe. Ova lica moraju biti tretirana humano, bez diskriminacije, dok su u svim okolnostima zabranjeni nasilje prema životu i ličnosti, mučenje, surovo postupanje, uzimanje talaca i postupanje kojim se vređa lično dostojanstvo, naročito ponižavajuće i degradirajuće postupanje (ICRC, 1949). Treća Ženevska konvencija dodatno razvija ovaj standard u odnosu na ratne zarobljenike. Pored člana 13, posebno je značajan član 14, koji zahteva poštovanje ličnosti i časti ratnih zarobljenika, kao i član 15, prema kojem sila koja drži zarobljenike ima obavezu da im obezbedi potrebnu ishranu i medicinsku negu. Na taj način, zaštita ratnih zarobljenika obuhvata ne samo negativnu obavezu države da se uzdrži od mučenja i zlostavljanja već i pozitivne obaveze u pogledu njihovog života, zdravlja i dostojanstvenih uslova zarobljeništva. Posebno težak oblik povrede predstavlja izvršenje tzv. teških povreda Ženevske konvencije. Član 130. Treće ženevske konvencije među takve povrede ubraja namerno lišavanje života, mučenje, nečovečno postupanje, namerno nanošenje velike patnje ili ozbiljne povrede tela ili zdravlja i određene druge postupke kojima se teško ugrožavaju prava zaštićenih lica (ICRC, 1949). Ovakva pravna konstrukcija pokazuje da zaštita ratnih zarobljenika nije samo pitanje humanosti ili moralne odgovornosti već i pitanje međunarodne krivične odgovornosti. Teške povrede međunarodnog humanitarnog prava mogu predstavljati osnov za krivično gonjenje pojedinaca, bez obzira na njihov službeni položaj.

Zabrana mučenja zauzima posebno mesto u sistemu međunarodne zaštite ljudskih prava. Za razliku od određenih drugih prava koja mogu biti ograničena pod precizno utvrđenim uslovima, zabrana mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ima apsolutan karakter. Takav pristup proizlazi iz činjenice da nijedan cilj države, pa ni zaštita nacionalne bezbednosti ili vojna nužnost, ne može opravdati namerno nanošenje teške patnje čoveku.Evropski sistem zaštite ljudskih prava takođe polazi od apsolutne zabrane mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja. Član 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima predstavlja jedan od ključnih instrumenata zaštite fizičkog i psihičkog integriteta pojedinca. Njegova primena je naročito značajna u slučajevima lišenja slobode, jer se lice koje se nalazi u pritvoru ili zatvoru nalazi u posebno zavisnom položaju u odnosu na državne organe. U domaćoj pravnoj teoriji pitanja zaštite ljudskih prava u kaznenim postupcima dobijaju sve veći značaj institucionalnih mehanizama zaštite ljudskih prava, uključujući ulogu Ustavnog suda Republike Srbije u zaštiti prava u kaznenim postupcima (Škulić et al., 2024). Ova pitanja imaju neposredan značaj i za zaštitu od zlostavljanja, budući da efikasan sistem pravne zaštite mora omogućiti prijavljivanje povreda, njihovo nezavisno ispitivanje i utvrđivanje odgovornosti. Efikasna zaštita ne može se završiti samo normativnim propisivanjem zabrane mučenja, već mora uključivati dostupne mehanizme prijavljivanja, istrage, procesuiranja i obeštećenja žrtava (Kolaković-Bojović, 2025). Jedno od najvažnijih pitanja u vezi sa zaštitom ratnih zarobljenika jeste pitanje odgovornosti za nezakonito postupanje. Odgovornost

može postojati na nivou države, ali i na nivou pojedinca koji je izvršio, naredio, podstakao ili na drugi način doprineo izvršenju zabranjenog postupanja. Poseban značaj ima princip komandne odgovornosti. U oružanim sukobima postoji mogućnost da zlostavljanje ne bude rezultat samo postupanja neposrednog izvršioca, već i posledica tolerisanja takvog ponašanja od strane nadređenih. Zbog toga međunarodno krivično pravo predviđa odgovornost pretpostavljenih u situacijama kada su znali ili su imali razloga da znaju da njihovi podređeni vrše ili će izvršiti međunarodne zločine, a nisu preduzeli neophodne i razumne mere da spreče njihovo izvršenje ili kazne odgovorne. Od posebne važnosti je i princip da naređenje pretpostavljenog ne može samo po sebi predstavljati opravdanje za mučenje. Konvencija protiv torture izričito navodi da se naređenje nadređenog ili javne vlasti ne može koristiti kao opravdanje za mučenje (United Nations, 1984). Ovakav princip ima veliki značaj u vojnom sistemu, u kojem postoji stroga hijerarhija. Poštovanje vojne discipline ne podrazumeva obavezu izvršenja naređenja kojim se očigledno krše norme međunarodnog humanitarnog prava. Naprotiv, zaštita ratnih zarobljenika predstavlja obavezu svih pripadnika oružanih snaga koji dolaze u kontakt sa zarobljenim licima.

Medicinska zaštita ratnih zarobljenika predstavlja važan segment njihove ukupne pravne zaštite. Lice koje se nalazi u zarobljeništvu mora imati pristup adekvatnoj medicinskoj pomoći, naročito ukoliko je ranjeno, bolesno ili je bilo izloženo fizičkom ili psihičkom zlostavljanju.Medicinska dokumentacija može imati dvostruku funkciju. Sa jedne strane, ona omogućava pružanje adekvatne zdravstvene zaštite žrtvi, dok sa druge strane može predstavljati značajan dokazni materijal u postupcima utvrđivanja odgovornosti za mučenje i druge oblike zlostavljanja. Zbog toga je od posebnog značaja da zdravstveni radnici postupaju profesionalno, nezavisno i nepristrasno i da evidentiraju povrede na način koji omogućava njihovo kasnije korišćenje u pravnim postupcima.U tom smislu, prevencija mučenja ne podrazumeva samo postojanje krivičnopravnih sankcija. Ona obuhvata i stvaranje institucionalnih mehanizama kontrole mesta na kojima se nalaze lica lišena slobode, mogućnost nezavisnog nadzora, pristup advokatu i lekaru, komunikaciju sa porodicom i efikasno postupanje po pritužbama. Ovakav preventivni pristup u skladu je sa standardima Konvencije protiv torture, koja od država zahteva preduzimanje zakonodavnih, administrativnih, sudskih i drugih mera radi sprečavanja torture (United Nations, 1984).

Efikasna zaštita ratnih zarobljenika zahteva saradnju različitih međunarodnih i nacionalnih institucija. Posebno mesto zauzima Međunarodni komitet Crvenog krsta, čija je uloga u zaštiti žrtava oružanih sukoba i praćenju poštovanja međunarodnog humanitarnog prava od izuzetnog značaja. Treća Ženevska konvencija predviđa mogućnost aktivnosti Međunarodnog komiteta Crvenog krsta i drugih nepristrasnih humanitarnih organizacija u vezi sa položajem ratnih zarobljenika. Na nacionalnom nivou, značajnu ulogu imaju sudovi, javna tužilaštva, policija, vojni organi, zdravstvene ustanove, ombudsman i druga nezavisna tela. Njihova saradnja mora biti usmerena ka sprečavanju zlostavljanja, pravovremenom reagovanju na prijave i utvrđivanju odgovornosti. Prevencija predstavlja jedan od najvažnijih elemenata zaštite ratnih zarobljenika. Krivičnopravna reakcija nakon izvršenog zlostavljanja jeste neophodna, ali sama

po sebi nije dovoljna. Sistem zaštite mora biti usmeren na sprečavanje povrede prava pre nego što do nje dođe. U tom smislu, neophodno je obezbediti jasna pravila postupanja prema ratnim zarobljenicima, odgovarajuću obuku pripadnika oružanih snaga, efikasan nadzor nad mestima zatočenja, pristup zdravstvenoj zaštiti i mogućnost poverljivog podnošenja pritužbi. Poseban značaj ima obuka vojnih i drugih službenih lica o pravilima međunarodnog humanitarnog prava, jer nepoznavanje ili pogrešno tumačenje pravila može doprineti njihovom kršenju. Kada se govori o nasiljuistraživanja pokazuju da nasilničko ponašanje ne predstavlja samo individualni problem izvršioca, već fenomen na koji utiču širi društveni, institucionalni i kulturni faktori (Igrački, 2013). Zbog toga prevencija zlostavljanja ratnih zarobljenika mora obuhvatiti i institucionalnu kulturu, odgovornost rukovodilaca i stvaranje sistema u kojem se kršenje pravila ne toleriše. Posebno je važno razvijati kulturu odgovornosti u kojoj pripadnici oružanih snaga razumeju da zarobljavanje protivničkog vojnika ne znači gubitak njegovih osnovnih prava. Naprotiv, trenutak zarobljavanja predstavlja trenutak kada se aktiviraju posebne garancije međunarodnog humanitarnog prava.

5. Prestanak statusa ratnog zarobljenika

Status ratnog zarobljenika predstavlja poseban pravni status koji nastaje zarobljavanjem pripadnika oružanih snaga jedne strane u međunarodnom oružanom sukobu i traje tokom perioda u kojem se lice nalazi u vlasti suprotne strane. Njegova osnovna svrha jeste obezbeđivanje humanog postupanja prema zarobljeniku i sprečavanje njegove izloženosti proizvoljnom kažnjavanju, nasilju, ponižavanju i drugim oblicima nečovečnog postupanja. Međutim, ovaj status nije trajnog karaktera, već prestaje kada nastupe okolnosti predviđene međunarodnim humanitarnim pravom.Pitanje prestanka statusa ratnog zarobljenika posebno je značajno zbog toga što se završetkom zarobljeništva ne završavaju nužno i posledice koje je zarobljenik tokom perioda zatočenja pretrpeo. Iskustvo rata, zarobljavanja, prinude, odvojenosti od porodice i dugotrajnog boravka u zatvorskim ili sličnim uslovima može ostaviti dugotrajne psihološke i socijalne posledice. Zbog toga prestanak formalnog pravnog statusa ratnog zarobljenika treba posmatrati ne samo kao pravno pitanje, već i kao proces povratka pojedinca u zajednicu.

Najvažniji oblik prestanka statusa ratnog zarobljenika jeste njegovo oslobađanje i repatrijacija nakon prestanka aktivnih neprijateljstava. Član 118. III Ženevske konvencije iz 1949. godine propisuje da ratni zarobljenici moraju biti oslobođeni i vraćeni u svoju zemlju bez odlaganja nakon prestanka aktivnih neprijateljstava. Istovremeno, ukoliko između strana u sukobu ne postoji sporazum kojim je uređeno pitanje repatrijacije, država koja drži zarobljenike dužna je da bez odlaganja utvrdi i sprovede plan njihovog vraćanja (International Committee of the Red Cross [ICRC], 1949). Ovakvo rešenje pokazuje da prestanak aktivnih neprijateljstava ne predstavlja samo političku ili vojnu činjenicu, već proizvodi konkretne pravne posledice u pogledu položaja ratnih zarobljenika. Njihovo dalje zadržavanje ne može biti opravdano samom činjenicom da su prethodno bili zarobljeni. Pravo na oslobađanje i repatrijaciju predstavlja jednu

od najvažnijih garancija zaštite lica koje je tokom oružanog sukoba izgubilo slobodu.Obaveza repatrijacije mora se izvršiti bez nepotrebnog odlaganja. Pri tome, sporovi između država o podeli troškova ne mogu predstavljati osnov za odlaganje povratka zarobljenika. III Ženevska konvencija predviđa i pravila o raspodeli troškova repatrijacije između države koja je držala zarobljenika i države kojoj zarobljenik pripada (ICRC, 1949). Repatrijacija, međutim, ne predstavlja samo fizičko premeštanje osobe sa teritorije jedne države na teritoriju druge. Ona predstavlja završnu fazu jednog složenog procesa koji podrazumeva identifikaciju zarobljenika, proveru njegovog zdravstvenog stanja, organizovanje transporta, informisanje samog zarobljenika i, u širem smislu, pripremu za povratak u društvo.

Status ratnog zarobljenika može prestati i pre završetka aktivnih neprijateljstava. Međunarodno humanitarno pravo predviđa mogućnost oslobađanja ili repatrijacije određenih kategorija zarobljenika tokom trajanja sukoba, naročito kada njihovo zdravstveno stanje zahteva takvu meru. Posebna pažnja posvećuje se teško ranjenim i bolesnim zarobljenicima, kod kojih nastavak zatočenja može ozbiljno ugroziti fizičko ili mentalno zdravlje.Ovakav pristup zasniva se na osnovnom principu humanosti koji prožima međunarodno humanitarno pravo. Ratni zarobljenik ne prestaje da bude nosilac ljudskih prava time što je zarobljen. Naprotiv, njegova ranjivost tokom zatočenja zahteva pojačanu zaštitu. Zdravstveni razlozi zato mogu predstavljati osnov za njegovo oslobađanje, direktnu repatrijaciju ili smeštaj u neutralnoj državi, u skladu sa uslovima predviđenim međunarodnim pravom. Ovaj aspekt je značajan i sa viktimološkog stanovišta. Posledice ratnog nasilja ne prestaju nužno završetkom neposrednog događaja. Iskustva rata i zatočenja mogu ostaviti dugotrajne fizičke i psihičke posledice, zbog čega je neophodno da se proces oslobađanja poveže sa odgovarajućom zdravstvenom, psihološkom i socijalnom podrškom.

Status ratnog zarobljenika prestaje i smrću zarobljenika. Međutim, činjenica smrti ne znači da prestaju sve pravne obaveze države koja je držala zarobljenika. Naprotiv, međunarodno humanitarno pravo predviđa posebna pravila koja se odnose na postupanje prema telima umrlih zarobljenika, identifikaciju, utvrđivanje uzroka smrti, čuvanje podataka i obaveštavanje nadležnih organa i porodice. Poseban značaj ovih pravila ogleda se u potrebi da se porodicama omogući saznanje o sudbini njihovih članova. Neizvesnost u pogledu sudbine nestalih i zarobljenih lica može predstavljati izvor dugotrajne psihološke patnje. Zbog toga se pitanje smrti ratnog zarobljenika ne može svesti samo na prestanak njegovog pravnog statusa, već obuhvata i pravo porodice na informaciju i dostojanstveno postupanje prema posmrtnim ostacima.

Posebno pitanje predstavlja bekstvo ratnog zarobljenika. Bekstvo predstavlja pokušaj zarobljenika da povrati slobodu i prekine stanje zatočenja. Međunarodno humanitarno pravo poznaje posebna pravila u vezi sa bekstvom, pri čemu se nastoji napraviti ravnoteža između interesa države koja drži zarobljenika i prava samog zarobljenika da ne bude trajno lišen slobode.Važno je naglasiti da se bekstvo ne može posmatrati na isti način kao klasično krivično delo. Pravni položaj lica koje pokuša ili izvrši bekstvo uređuje se posebnim pravilima međunarodnog humanitarnog prava. Posebna zaštita ratnih zarobljenika zasniva

se na činjenici da oni ne predstavljaju obične zatvorenike, već lica koja su lišena slobode u kontekstu međunarodnog oružanog sukoba.

Prestanak statusa ratnog zarobljenika ne treba posmatrati isključivo kao trenutak u kojem lice formalno prestaje da bude pod vlašću države koja ga je držala u zatočeništvu. Za bivšeg zarobljenika ovaj trenutak predstavlja početak novog perioda života koji može biti praćen brojnim teškoćama. Povratak u matičnu zajednicu može podrazumevati ponovno uspostavljanje porodičnih odnosa, pronalaženje zaposlenja, rešavanje stambenog pitanja, ostvarivanje zdravstvene zaštite i ponovno uključivanje u društvene odnose. Kod pojedinaca koji su tokom zarobljeništva doživeli nasilje ili druge traumatske događaje mogu postojati dodatne teškoće u procesu reintegracije.U tom smislu, složenost posledica rata i viktimizacije na području bivše Jugoslavije, ukazuju na povezanost ratnog nasilja, društvenih promena, viktimizacije i položaja pojedinaca nakon konflikta (Nikolić-Ristanović, 2000), kao i iskustava žrtava rata i razvoja mehanizama njihove zaštite (Nikolić-Ristanović, 2012). Iz perspektive viktimologije, bivši ratni zarobljenik može istovremeno biti posmatran kao osoba čiji je položaj bio određen statusom učesnika oružanog sukoba, ali i kao potencijalna žrtva različitih oblika nasilja, torture, prinude i drugih povreda ljudskih prava. Zbog toga se pitanje prestanka zarobljeništva mora povezati sa zaštitom ljudskog dostojanstva i pružanjem pomoći nakon oslobađanja.

Reintegracija predstavlja jedan od najvažnijih aspekata perioda nakon prestanka zarobljeništva. Iako međunarodno humanitarno pravo primarno uređuje pitanja zarobljavanja, postupanja prema zarobljenicima i njihovog oslobađanja, uspešan povratak u društvo zahteva širi institucionalni pristup.

U tom kontekstu korisna su saznanja domaćih autora iz oblasti penologije, kriminologije i viktimologije. Igrački (2020) pitanje reintegracije posmatra u širem kontekstu posledica institucionalizacije i procesa resocijalizacije. Iako se njena analiza prvenstveno odnosi na izvršenje kazne zatvora, pojedini zaključci mogu biti značajni i za razumevanje problema sa kojima se suočavaju lica koja su duže vreme bila lišena slobode. Kolaković-Bojović, Batričević i Matić Bošković (2022) ukazuju na značaj mera koje doprinose smanjenju institucionalizacije i olakšavanju uključivanja pojedinca u zajednicu. Iako je njihov rad usmeren na sistem krivičnih sankcija u Republici Srbiji, konceptualno je značajan za razumevanje potrebe da se nakon perioda lišenja slobode obezbedi podrška za ponovno uključivanje pojedinca u društvene tokove.

Sa druge strane, zaštita prava žrtava predstavlja važan deo savremenog pristupa krivičnopravnoj i viktimološkoj politici. Kolaković-Bojović (2025) posebno razmatra međunarodne standarde zaštite prava žrtava i pravo na naknadu štete, što je značajno za šire razumevanje reparativne dimenzije zaštite osoba koje su pretrpele posledice protivpravnog postupanja. U tom smislu, proces reintegracije bivšeg ratnog zarobljenika trebalo bi da obuhvati najmanje četiri međusobno povezana aspekta: zdravstvenu i psihološku podršku, obnovu porodičnih i socijalnih odnosa, ekonomsku reintegraciju i omogućavanje ostvarivanja prava pred nadležnim institucijama. Posebnu pažnju treba posvetiti tome da se bivši zarobljenik ne stigmatizuje zbog iskustva zarobljeništva, već da mu se omogući dostojanstven povratak u zajednicu.

Država kojoj se bivši ratni zarobljenik vraća ima značajnu ulogu u njegovoj zaštiti i reintegraciji. Institucionalna podrška može biti naročito važna u slučajevima kada je zarobljenik bio izložen fizičkom ili psihičkom nasilju, dugotrajnoj izolaciji, torturi ili drugim oblicima zlostavljanja. Sanja Ćopić i Ivana Stevanović svojim radom u oblasti viktimologije, zaštite žrtava i institucionalnog odgovora ukazuju na značaj postojanja dostupnih mehanizama podrške i zaštite. Viktimološki pristup podrazumeva da se osoba koja je pretrpela štetu ne posmatra samo kroz pravni status koji je imala tokom događaja, već i kroz njene konkretne potrebe nakon viktimizacije. U tom smislu, institucije bi trebalo da obezbede pristup zdravstvenoj i psihološkoj pomoći, pravnim informacijama, socijalnim službama i drugim oblicima podrške. Cilj nije samo otklanjanje neposrednih posledica zarobljeništva već i stvaranje uslova za dugoročan oporavak i ponovno uspostavljanje autonomije pojedinca. Prestanak statusa ratnog zarobljenika mora se posmatrati u okviru šireg sistema međunarodnog humanitarnog prava, međunarodnog prava ljudskih prava i nacionalnog zakonodavstva. III Ženevska konvencija predstavlja osnovni međunarodnopravni instrument kojim se uređuje položaj ratnih zarobljenika, uključujući njihovo oslobađanje i repatrijaciju. Član 118. posebno naglašava obavezu oslobađanja i repatrijacije bez odlaganja nakon prestanka aktivnih neprijateljstava.

Istovremeno, razvoj savremene viktimologije pokazuje da formalno okončanje određenog događaja ne znači automatski i prestanak njegovih posledica. Nikolić-Ristanović (2000) u istraživanju ratne viktimizacije na prostoru Balkana ukazuje na različite fizičke, psihološke i socijalne posledice ratnih iskustava, uključujući posledice nasilja, zatočenja i razdvajanja porodica. Zbog toga se prestanak statusa ratnog zarobljenika može posmatrati kroz dva međusobno povezana nivoa. Prvi je formalno-pravni nivo, na kojem dolazi do prestanka zatočeničkog statusa i oslobađanja ili repatrijacije. Drugi je faktički i društveni nivo, koji obuhvata proces oporavka, reintegracije i ponovnog uspostavljanja društvenih odnosa. Tek povezivanjem ova dva nivoa može se ostvariti potpuna zaštita dostojanstva bivšeg ratnog zarobljenika.

Zaključak

Analiza položaja ratnih zarobljenika iz viktimološke perspektive pokazuje da oni predstavljaju posebno ranjivu kategoriju žrtava, čija zaštita ne može biti zasnovana isključivo na njihovom statusu pripadnika oružanih snaga. Padom u vlast protivničke strane ratni zarobljenik stiče pravo na posebnu zaštitu međunarodnog humanitarnog prava, koje počiva na principu humanog postupanja, zaštiti ljudskog dostojanstva i zabrani svih oblika nasilja, torture i ponižavajućeg postupanja.Viktimizacija ratnih zarobljenika može imati različite fizičke, psihičke i socijalne posledice, koje često traju i nakon njihovog oslobađanja. Zbog toga savremeni viktimološki pristup zahteva kontinuitet zaštite koji, pored sprečavanja primarne i sekundarne viktimizacije, obuhvata pristup pravdi, institucionalnu i psihosocijalnu podršku, zaštitu od ponovne viktimizacije i odgovarajuću reparaciju.Međunarodno humanitarno i međunarodno krivično pravo pružaju razvijen normativni okvir za zaštitu ratnih zarobljenika i sankcionisanje najtežih

oblika njihovog zlostavljanja. Međutim, postojanje pravnih normi samo po sebi nije dovoljno. Njihova stvarna delotvornost zavisi od efikasnog sprovođenja, blagovremenog istraživanja i procesuiranja povreda, zaštite žrtava i svedoka, kao i omogućavanja ostvarivanja prava na reparaciju.Konačno, zaštita ratnih zarobljenika predstavlja značajan pokazatelj stepena poštovanja ljudskih prava i humanitarnih principa u oružanim sukobima. Efikasan sistem njihove zaštite zahteva integrisanu primenu međunarodnog humanitarnog prava, međunarodnog krivičnog prava, prava ljudskih prava i savremenih viktimoloških standarda. Unapređivanje njihove praktične primene od ključnog je značaja za smanjenje nekažnjivosti, sprečavanje ponovne viktimizacije i očuvanje ljudskog dostojanstva i u uslovima oružanog sukoba.

Literatura

1. Arman, J., Henckaerts, J.-M., Hiemstra, H. M., & Krotiuk, K. (2021). The updated ICRC Commentary on the Third Geneva Convention: A new tool to protect prisoners of war in the twenty-first century. International Review of the Red Cross, 102(913), 309–331.
2. Batrićević, A. (2013). Žrtve i savremeni društveni kontekst: teorija, praksa i aktivizam. Temida, 16(1), 113–124.
3. Batrićević, A. (2015). Zlostavljanje kućnog ljubimca i porodično nasilje: Fenomenologija, odnosi i državna reakcija. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 34(1), 203–224.
4. Batrićević, A. (2020). Resocijalizacija osuđenika kroz rad sa konjima u Kazneno-popravnom zavodu u Sremskoj Mitrovici: Koncept, primena, impresije. Revija za kriminologiju i krivično pravo, 58(1–2), 51–68. https://doi.org/10.47152/rkkp.58.1.2.3
5. Henckaerts, J.-M., & Doswald-Beck, L. (Eds.). (2005). Customary international humanitarian law: Volume I: Rules. Cambridge University Press.
6. Igrački, J. (2013). Krivičnopravni i kriminološki aspekti nasilja i nasilničkog ponašanja. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 32(2).
7. Igrački, J., Ilijić, Lj., & Stepanović, I. (2016). Ljudska prava zatvorenika u Srbiji. U Krivične i prekršajne sankcije i mere, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
8. Igrački, J. (2020). Prison effects in the resocialization of convicts. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
9. Igrački, J., & Delić, M. B. (2022). Protection of victims of psychological abuse as a type of the domestic violence in criminal procedure. Journal of Eastern European Criminal Law, 8(2), 74–90.
10. Igrački, J., & Delić, M. B. (2023). Prepoznavanje dece kao žrtve nasilja u porodici i njihova zaštita u krivičnom postupku. U Međunarodni naučni skup „Izazovi i perspektive razvoja pravnih sistema u XXI vijeku“ (Tom 2, str. 179–190). Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.

11. Igrački, J., Karović, S., & Bataveljić, D. (2024). Executive criminal law in the Republic of Serbia and European standards. Victimology, 11(2), 316–327. https://doi.org/10.47475/2411-0590-2024-11-2-316-327
12. Igrački, J., Dečković, S., & Alić, M. B. (2025). Legal protection of victims of hate crimes with special reference to victims' rights according to the European Convention and the practice of the European Court of Human Rights. Victimology, 12(4), 632–644. https://doi.org/10.47475/2411-0590-2025-12-4-632-644
13. Kolaković-Bojović, M. (2015). Efikasnost postupaka za ratne zločine u Republici Srbiji. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 34(1), 155–167
14. Kolaković-Bojović, M. (2020). Direktiva o žrtvama (2012/29/EU) i kazneno zakonodavstvo Republike Srbije. U S. Bejatović (Ur.), Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite: Međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite (str. 41–54). Misija OEBS-a u Srbiji.
15. Kolaković-Bojović, M., & Grujić, Z. (2020). Crime victims and the right to human dignity: Challenges and attitudes in Serbia. U Z. Pavlović (Ur.), Human rights protection: The right to human dignity (br. 3, str. 239–269). Pokrajinski zaštitnik građana – Ombudsman; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
16. Kolaković-Bojović, M. (2021). Disappeared persons and the right to be considered alive: The current state of play in the Western Balkans. U Yearbook No. 4: Human rights protection: Right to life (str. 271–287). Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
17. Kolaković-Bojović, M., Batričević, A., & Matić Bošković, M. (2022). Analiza uticaja primene alternativnih sankcija i mera u Republici Srbiji u periodu od 2015. do 2020. godine. Misija OEBS-a u Srbiji.
18. Kolaković-Bojović, M. (2022). Human rights protection: From populism to the evidence-based policy making. U Z. Pavlović (Ur.), Human rights protection: From childhood to the right to a dignified old age – Human rights and institutions (br. 5, str. 63–80). Pokrajinski zaštitnik građana – Ombudsman; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
19. Kolaković-Bojović, M. (2023). Victims of enforced disappearance and the right to reparation. U Desaparición forzada: Colección en temas de derechos humanos (Tomo I, str. 196–226).
20. Kolaković-Bojović, M. (2024). EU accession negotiations and strategic approach to the prosecution of war crimes in the Western Balkans. Journal of Criminology and Criminal Law, 62(3), 7–25.
21. Kolaković-Bojović, M. (2025). Žrtve krivičnih dela i pravo na naknadu štete: Međunarodni standardi i izazovi u Srbiji. Crimen, 16(1), 110–123. https://doi.org/10.5937/crimen2501110K
22. Kolb, R., & Hyde, R. (2008). An introduction to the international law of armed conflicts. Hart Publishing.
23. Matić Bošković, M., & Russo, T. (2024). Novelties proposed by the

European Commission on victims' rights protection and its relevance for Serbian authorities. U M. Kolaković-Bojović & I. Stevanović (Ur.), The position of victims in the Republic of Serbia (str. 31–46). Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. https://doi.org/10.47152/Palic2024.2
24. Matić Bošković, M., Kolaković-Bojović, M., & Škulić, M. (2024). Uloga Ustavnog suda Republike Srbije u zaštiti ljudskih prava u kaznenim postupcima. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
25. Nikolić-Ristanović, V. (1993). Silovanje u ratu – kriminološki, viktimološki i pravni aspekti. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 32–33, 65–73.
26. Nikolić-Ristanović, V. (1998). Victims and police in Belgrade. International Review of Victimology, 6(1), 51–62. https://doi.org/10.1177/026975809800600104
27. Nikolić-Ristanović, V. (2000). Women, violence and war: Wartime victimization of refugees in the Balkans. Central European University Press.
28. Nikolić-Ristanović, V. (2008). Local conflicts and international interventions: Victimization of civilians and possibilities for restorative global responses. Contemporary Justice Review, 11(2), 101–117.
29. Nikolić-Ristanović, V. (2012). Development of victimology in Serbia. Temida, 15(2), 169–182.
30. Nikolić-Ristanović, V. (2012). Različita shvatanja pojma žrtve i njihove konsekvence na odnos društva prema viktimizaciji. Temida, 15(1), 21–40. https://doi.org/10.2298/TEM1201021N
31. Pavlović, Z. (1993). Mednarodna anketa o viktimizaciji — Ljubljana 1992. Revija za kriminalistiko in kriminologijo.
32. Pavlović, Z. (Ur.). (2020). Human rights protection: The right to human dignity (br. 3). Pokrajinski zaštitnik građana – Ombudsman; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
33. Rosas, A. (1976). The legal status of prisoners of war: A study in international humanitarian law applicable in armed conflicts. Suomalainen Tiedeakatemia.
34. Sassòli, M. (2019). International humanitarian law: Rules, controversies, and solutions to problems arising in warfare. Edward Elgar Publishing.
35. Stevanović, I. (2020). Krivičnopravna zaštita dece žrtava. U V. Nikolić-Ristanović (Ur.), Žrtve kriminaliteta i rata: Međunarodni i domaći kontekst. Viktimološko društvo Srbije.
36. Stevanović, I., Ćopić, S., & Vujičić, N. (2025). Žene u zatvoru u Srbiji: Međunarodni standardi, nacionalno zakonodavstvo i kvalitet života. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. https://doi.org/10.47152/PrisonLIFE.D4.10
37. Ćopić, S. (2012). Žrtve kriminaliteta i rata: međunarodni i domaći kontekst. Temida, 15(1), 11–19.

Međunarodni izvori

1. International Committee of the Red Cross. (1949). Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war (Third Geneva Convention). https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949
2. International Committee of the Red Cross. (2016). The Geneva Conventions of 12 August 1949 and their Additional Protocols. ICRC.
3. International Committee of the Red Cross. (2020). International humanitarian law: Answers to your questions. ICRC.
4. International Committee of the Red Cross. (2020). Commentary on the Third Geneva Convention: Article 118—Release and repatriation. https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949/article-118/commentary/2020
5. International Criminal Court. (1998). Rome Statute of the International Criminal Court. United Nations.
6. United Nations. (1977). Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I).
7. United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. United Nations.
8. United Nations. (1949). Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war (Third Geneva Convention).
9. United Nations. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights. United Nations.
10. United Nations. (1984). Convention against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. United Nations.
11. United Nations. (1989). Convention on the Rights of the Child. United Nations.
12. International Committee of the Red Cross. (1949a). Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war (Third Geneva Convention).
13. International Committee of the Red Cross. (1949b). Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war (Fourth Geneva Convention).
14. International Committee of the Red Cross. (1949). Geneva Convention (III) relative to the treatment of prisoners of war. https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949
15. International Committee of the Red Cross. (1977a). Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I).
16. International Committee of the Red Cross. (1977b). Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of non-international armed conflicts (Protocol II).
17. International Committee of the Red Cross. (2020). Commentary on the Third Geneva Convention: Convention (III) relative to the treatment of prisoners of war. ICRC.
18. International Committee of the Red Cross. (2016). Kako pravo štiti u ratu: Međunarodno humanitarno pravo. Međunarodni komitet Crvenog

krsta.
19. International Committee of the Red Cross. (2024). Međunarodno humanitarno pravo kroz međunarodno humanitarno pravo: Srpski glosar. Međunarodni komitet Crvenog krsta

PRISONERS OF WAR AS VICTIMS OF ARMED CONFLICTS: FORMS OF VICTIMIZATION AND INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION

Abstract: Prisoners of war constitute a particularly vulnerable category of victims of armed conflicts, whose status is characterised by an increased risk of various forms of violence, abuse, and other violations of fundamental human rights. Although international humanitarian law provides for a comprehensive system of protection for prisoners of war, the practice of armed conflicts demonstrates that they frequently become victims of physical and psychological violence, torture, inhuman and degrading treatment, unlawful deprivation of life, sexual violence, forced labour, starvation, and other forms of victimisation. A particular concern is the denial of basic procedural and humanitarian safeguards, as well as inhumane conditions of detention and prolonged unlawful confinement.

The aim of this paper is to analyse the most significant forms of victimisation of prisoners of war and to examine the mechanisms of their protection under international law. Particular attention is devoted to the provisions of the Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols, as well as to the rules of international humanitarian law governing the treatment of persons deprived of their liberty during armed conflicts. The paper also examines mechanisms of accountability for violations of prisoners' of war rights, including individual criminal responsibility for war crimes. Through an analysis of relevant international legal norms and practice, the paper seeks to highlight the importance of the effective implementation of existing protection mechanisms and the need for their consistent observance in order to prevent secondary victimisation and impunity of perpetrators.

Keywords: prisoners of war, victims of armed conflicts, victimisation, international humanitarian law, Geneva Conventions, war crimes, international legal protection.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

355.426(497.1)(082)
94(497.1)(082)

SOCIJALNA, pravna, ekonomska i zdravstvena zaštita učesnika u ratu na prostoru bivše Jugoslavije / [urednik Ratomir Antonović]. - Beograd : OLIP Organizacija za međunarodne publikacije, 2026 (Kruševac : Best print). - XI, 234 str. ; 25 cm

Tiraž 200. - Str. VI-VII: Predgovor / Ratomir Antonović. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Summaries.

ISBN 978-86-906800-9-2

а) Грађански рат -- Југославија -- Зборници

б) Југославија -- Распад -- Зборници

COBISS.SR-ID 201339913